

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯПОНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ
ОНОМАТОПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ**

У статті досліджено семантичні особливості оноματοпоетики дитячої японської мови, що залежать від структурних моделей оноματοпоетичних слів. Висвітлено загальні характеристики японської оноματοпоетики на структурному та семантичному рівнях, що дозволило проаналізувати та виявити в дитячій оноματοпоетиці ряд ознак, представлених оканоналізмами та семантичними конотаціями оноματοпоетичних одиниць.

The article investigates semantic peculiarities of child's Japanese onomatopoeia defined by structural patterns of onomatopoeic words. Japanese onomatopoeic general characteristics on structure and semantic level are found out. This fact let to analyze and reveal a number of features presented by nonce words and semantic connotations of onomatopoeic units.

Японська мова володіє величезною кількістю оноματοпоетичних слів (ОС), які часто вживаються в повсякденному мовленні японців та в мові художньої літератури і є однією з характерних особливостей японської мови. Оноματοпоетична лексика існує в багатьох мовах світу, проте в японській мові вона значно поширеніша (за деякими даними, вона поступається своєю різноманітністю лише корейській) і налічує приблизно 1200 одиниць [2, с. 58].

Оноματοпоетика японської мови, на думку М. Конрада "дає уявлення про щось у вигляді живого образу, тобто поповнює понятійний зміст мовлення образним. Це може стосуватися найрізноманітніших сторін сприйняття" [3, с. 170]. Деякі такі "слова" викликають слухове уявлення (горо-горо (ごろごろ) – гуркіт грому, сава-сава (さわさわ) – шелест листя), інші – зорове уявлення (діро-дзіро (じろじろ) – пильний погляд) тощо. Оноματοпоетичні одиниці (ОО) – це слова японської мови, які безпосередньо передають звуки живої і неживої природи, фізичні та емоційні відчуття, описують дії і стани предметів. Отже, оноματοпоетична лексика передає позамовну реальність засобом її "відображення" за допомогою звуків, тобто фонетичний склад якої тим чи іншим способом пов'язаний або схожий з зображуваною позамовною реальністю.

Оноματοпоетична лексика, що складає особливий фонд звукових образів в лексичній системі японської мови, завжди була предметом пильного дослідження японських та зарубіжних лінгвістів. Їй присвячені окремі роботи по прагматичному аспекту їх функціонування, по участі у формуванні особливих стійких утворень на лексичному рівні – фразеологічних комплексів, по структурних, фонетичних та семантичних особливостях оноματοпоетичних слів.

Основи сучасних японських досліджень в галузі оноματοпоетики були закладені Х. Кобаясі. Він пояснює суть ОО через явище звукового символізму, яке трактується не як універсальний принцип, що лежить в основі походження мови, а всього лише як локальне явище в рамках мови. К. Кобаясі з точки зору мовленнєвої діяльності розглядає питання про зв'язок в ОС між звуком та смислом. І. Таморі і Л. Скоурап трактують питання про ступінь вмотивованості звуків зі сторони поєднання в ОС лексичного (абстрактного) і символічного значення (того, на яке "натякають" звуки): останнє об'єктивно існує завжди, проте в оноματοпоетичній лексиці витісняється лексичним. Ще багато інших досліджень зробили Д. Кавада, Х. Ісігуро, К. Кодзіма, Х. Кіндайїці та інші.

Була навіть спроба висунути теорію про те, що ОС є формою дитячої мови, і, хоча дослідження в цьому напрямку не поширилися, Таморі показав, що зв'язок між оноματοпоетикою і онтогенезом мовлення є великим. М. Імаї, С. Кіта, М. Нагуно та Х. Окада показали у своїх дослідженнях, що ОС сприяють розвитку мовленнєвої діяльності дітей. У дослідженні І. Ікета та І. Токіта зазначено, що у багатьох випадках на ранніх стадіях онтогенезу ОС відображають індивідуальні враження щодо певних характеристик об'єкту через відчуття. З наступною стадією розвитку дитини, за допомогою ОС діти починають виражати звукове сприйняття об'єктів [11].

ОС у ролі лексичних одиниць протиставляються іншим лексичним одиницям, що мають "чітке" лексичне значення, як одиниці, що описують явища реальності через сенсорне сприйняття за допомогою звукових сполучень, що не мають лексичного змісту. ОС сприймаються носіями мови природно, без будь-яких зусиль свідомості. Вони не тільки зображають звуки, властиві предметам чи стану предметів, але й виражають почуття носіїв мови, передають його відчуття та емоції. При цьому важливу роль, завдяки явищу синестезії, відіграє передача почуттів, емоцій і відчуттів безпосереднім способом. У зв'язку з тим, що дітям легше сприймати і розуміти саме такі слова, дорослі досить часто використовують ОС не тільки для внесення ясності в сказане, але й заміщають ними цілі слова інших частин мови. Те саме явище спостерігається і в літературі – казках, дитячих піснях та манга. Так, наприклад, замість "犬が来た" маємо "ワンワンが来た" або "ワンちゃんが来た" (прибіг собака) або "お日様ギラギラ、暑い日" (сонце спить, жаркий день), де ぐら-ぐら (ギラギラ) "приймає на себе" значення дієслова, що мало стояти опісля.

З огляду на широке функціонування оноματοпоетики в дитячому мовленні та мові японської дитячої літератури зокрема, слід звернути увагу на її структурно-семантичні ознаки, які мають певні особливості.

В японській лінгвістичній традиції оноματοпоетичну лексику за своїм походженням і семантикою прийнято поділяти на дві групи: гісейго (擬声語) або гіонго (擬音語) – слова, що відтворюють голоси та звуки і гітайго (擬態語) – звукообразні (дієзображальні) слова (деякі японські та зарубіжні дослідники розділяють гісейго (擬声語), як голосовідтворювальні слова та гіонго (擬音語), як звуковідтворювальні слова на дві окремі групи, а також виділяють ще одну групу ОС, які отримали назву гідзюго (擬情語) – слова, що образно передають деякі тілесні відчуття).

Рідше використовують суто японський термін "отоманеґо" (音まね語) – слова, що імітують звуки. В японській мові він вважається синонімом загальноновживаного слова "оноματοпея", що позначає весь шар оноματοпоетичної лексики і походить з французької мови. Отоманеґо в свою чергу, ділиться на ото-но-отоманеґо (音の音まね語) – звукоімітуючі слова, які відтворюють звуки, і охоплює той самий шар ОС, що й гісейго чи гіонго та кандзі-отоманеґо (感じ音まね語) – звукоімітуючі слова, які відображають відчуття, і за вмістом ОС відповідає гітайго.

При більш детальному аналізі оноματοпоетичної лексики сучасної дитячої японської мови можна виділити декілька груп семантично елементарних одиниць, які дозволять найповніше охарактеризувати склад дитячої оноματοпоетики:

1) імітація звуків живої природи – ця група об'єднує ОС, які позначають звуки та голоси людей і тварин, оскільки чіткіший поділ вимагає глибшого вивчення закономірностей розподілу голосів та звуків, особливо в тварин та комах. Найчастотнішими одиницями цієї групи, якщо брати до уваги їх структурні та фонетичні

різновиди, є наступні слова: ван-ван (ワンワン) – гав-гав (собака), ня-ня (ニャーニャー) – м'яв-мяв (кіт), а-хха-ха (アッハハ) – сміх людини.

2) імітація звуків неживої природи – до цієї групи належить відносно невелика кількість ОС, серед яких лексема "пю-пю" (ピューピュー), що означає дуття вітру, є найчастіше вживаною.

3) опис звуків предметів – ця група здебільшого охоплює звуки предметів домашнього вжитку, музичних інструментів та транспорту: кюрурі-кюрурі (キュルリキュルリ) – звук крану, який відкручують, попон-поко-пон (ポコポンポコポン) – звуки барабану, поппо-поппо-сюппо-сюппо (ポッポッポッポ シュッポシュッポ) – звук руху поїзда.

4) опис руху – сюди відносяться ОС на позначення руху тварин і людей та поодинокі лексеми, що описують рух частин тіла та предметів: пьон-пьон (ピョンピョン) – стрибати (про зайчика), тобо-тобо (とぼとぼ) – чвалати, плентатися.

5) опис дії – у цій групі найчастіше зустрічаються ОО, що описують наступні дії: міру (見る) – дивитися, бачити, таберу (食べる), куу (食う) – їсти, наку (泣く) – плакати, варау (笑う) – сміятися. Зазначимо, що ОС, які характеризують дієслова цієї групи часто утворюють семантичні поля, що об'єднані спільним семантичним компонентом – дієсловом, яке вони описують. Серед вищеподаних дії маємо такі приклади: дзітто міру (じっと見る) – вдивлятися, діро-дзіро міру (じろじろ見る) – витріщати очі; сіку-сіку наку (しくしく泣く) – пхикати, скімлити, ваа-ваа наку (ワーワー泣く) – завивати, ревіти, ніко-ніко варау (にっこり笑う) – сміятися, ніккорі варау (にっこり笑う) – усміхатись, нітто варау (にっこり笑う) – шкірити зуби.

6) опис стану – лексичні значення ОС цієї групи найчастіше відображають фізичні та моральні стани: пеко-пеко (ぺこぺこ) – голодний, кута-кута (くたくた) – втоmlений, виснажений, кан-кан (かんかん) – розлючений, укі-укі (うきうき) – весело, щасливо.

Релевантними для аналізу можуть бути елементарні значення "гучність звуку", "якість звуку", "довгота звуку" тощо. Для опису стану передбачено наявність семи "позитивності" і "негативності", для опису руху – сем співвіднесення з об'єктом (рух людини, живого чи неживого предмету), сем "швидкості", "напрямку".

"Природний" характер зв'язку між денотатом і його звуковим вираженням сприяє певній свободі оказіонального утворення ОО. Ф. Тамамура зазначає, що активність цього процесу є однією з особливостей японської ониматопетики [12]. В класифікації ОС за ступенем лексикалізації Х. Какехі виділяє 4 категорії, одна з яких описана як оказіональні утворення, що не зафіксовані в словниках, а їх структурні форми часто не підпадають під жодну з визначених структурних моделей. Оказіоналізми сприймаються носіями мови як одиниці, що не мають усталеного вжитку і при цьому не втрачають свого "впізнання". Аналіз текстів дитячої японської літератури показав, що серед ОС доволі часто зустрічаються малоінтегровані лексичні одиниці оказіонального характеру. Найширше вони вживаються у коміксах. Так, наприклад, па (パッ) – передає звук під час перетворення людини в предмет, абуку-о-тобасу пуу-пуу-рарара пуу-рарара (あぶくを飛ばす ぷーぷー ららら ぷー ららら) – "пуу-пуу-рарара пуу-рарара" описує звук пускання бульбашок, дзоо-сан хана-де мідзудеппоо пусуюцу (象さん鼻で水鉄砲プシューツ) – ОС "пусуюцу" передає звук потоку води, яку слон випускає хоботом, ОС гагагагага... дододододо... доссьоон (ガガガガガ。。。ドドドドド。。。ドッショーン) – передає звуки від ударів під час боротьби та інші.

До оказіональних утворень дитячої японської мови можемо також віднести цілі сполучення ОС, ОО яких ма-

ють різні структурні моделі. Такі автономні сполучення ОС не є стійкими, і їх утворення спричинені контекстом. Їх функція пов'язана не стільки з описом певного образу, скільки з прямим передаванням цього образу. Так, в казці "ちからたろう" лексичне значення дієслова іку (行く) – іти описується таким сполученням ОС: носсі-дзян'га-дзусін (のっしじゃんがずしん). В іншій казці "ぶんぶくちやがま" звуки сопілок та барабанів передані через наступне сполучення ОС: фуе я тайко-га мата хібікімасіта. Донцяка-донцяка, топпікі-пій. Сутетеке-тен, додон'га-дон (笛やたいこがまた響きました。どんちやか どんちやか、とっぴき ぴい。すてててん、どどんが どん)。Отже, такі оказіоналізми, можемо назвати однією зі структурно-семантичних особливостей дитячої японської мови.

Для уточнення значень ОО дитячої японської мови та аналізу їх особливостей необхідно володіти інформацією про залежність їх значення від звукового складу та структури. ОО притаманна функція символічної передачі явищ позаомовної реальності не тільки звуками мови, але й, власне, за допомогою структури. На сьогодні існує багато праць, в яких зарубіжні та японські лінгвісти приділили особливу увагу вивченню ролі розміщення звуків в ОО японської мови, функціонуванню їх символічних значень, дослідженню смислових "єдностей", що формуються в ОО на різних рівнях, в тому числі на більш високих, а ніж окремих звуків. Тому, лише зазначимо, що структурні моделі, які згадуються в літературі можна звести до наступних основних груп, кожна з яких має свої конотаційні відтінки: односкладове ядро (сасса-то (さっさと) – хутко, швидко); двоскладове ядро (бася-баця (ばしゃばちゃ) – шльопати по воді); редуплікація (йоці-йоці (よちよち) – хиткою ходю); а також різні сполучення ядра з формантами – гемінацією, носовим *ん*, суфіксом *-гі* (гуссурі (ぐっすり) – міцно, глибоко (про сон), гоццун (ごっつん) – звук від зіткнення двох великих об'єктів.

Слід зауважити, що ОС мають складну структуру: в ядрі, на думку С. Чіронова, зосереджено основне лексичне значення одиниці, яку форманти наповнюють додатковими семами. Крім того, у значенні однієї одиниці помічається поєднання образів різного походження: звукових, моторних, тактильних та інших [5]. Така структура потребує детального аналізу структури значення ОС в процесі виявлення семантичних особливостей дитячої японської ониматопетики. Для цього необхідно виділити елементи значень (семи) ОС, що будуть семантично елементарними одиницями і на основі яких можна буде представити додаткові (неелементарні) значення.

Взявши за основу структурні моделі загальноновживаної ониматопетичної лексиси, що зафіксовані в словниках, та проаналізувавши таким чином структуру ОС дитячої японської мови, слід відзначити у них чималу наявність додаткових значень, виражених фонетичними та морфемними змінами в структурі ОО, тобто, появою структурних варіантів ОО. На фоні загальної структури ОО чітко проявляються окремі компоненти значень, що виражають інтенсивність ознаки (гучний – тихий), її довготу, наявність резонансу тощо.

Отже, розглянемо ОС, в яких значення слова зазнає змін у зв'язку з фонетичними та морфемними змінами в структурі слова. Так, одним з таких прикладів є подовження в звуконаслідуваному слові голосного звуку, що, відповідно, вказує на продовження звучання, яке імітує слово: яне-но уе кара усу-га досуун-то тобіорімасіта (屋根の上から白がドスンと飛び降りました) – з даху з (величезним) грюкотом впала ступа. ОС "досуун", що зафіксоване в словниках як "досун" (ドスン), позначає природний звук під час падіння важкого предмету. Подовження звуку "у", вираженого в слові складом "су" накладає додатковий відтінок значення, що проявляється в довготі (на основі протиставлення зі словниковою формою

– з інтегральним семантичним компонентом "короґару (転がる) – котитися"

- коро (ころ) – покотитися один раз і зупинитися
- коро-коро (ころころ) – продовжувати котитися
- ґоро-ґоро (ごろごろ) – продовжувати котитися (про великий важкий предмет)

• конґоро-конґоро (こんごろこんごろ) – продовжувати котитися (про великий важкий предмет з гуркотом)

– з інтегральним компонентом "таберу (食べる) – їсти"

- паку-паку (ぱくぱく) – цямкати, плямкати
- пакурі-пакурі (ぱくりぱくり) – поглинати, широко відкриваючи рота

• пакун-то (ぱくんと) – жадібно з'їсти (проковтнути за один раз)

- пакун-пакун (ぱくんぱくん) – жадібно, ненаситно їсти
- пакун-пакун (ぱっくんぱっくん) – дуже жадібно, ненаситно їсти

– з інтегральним семантичним компонентом "вараї (笑い) – сміх"

• а-хха-ха (あっはは), ха-хха-ха-ха (はっははは), ва-хха-ха (わっはは) – забавний, веселий сміх

• і-ххі-ххі (いっひっひ), хі-ххі-ххі (ひっひひ), ке-ке-ке-ке (けけけけ) – сміх без емоцій

• у-ффу-фу (うっふふ), фу-ффу-фу (ふっふふ) – таємничий, недобрий сміх

• е-ххе-хе (えっへへ), хе-ххе-хе (へっへへ), те-ххе-хе_{цу} (てっへへっ) – хитрий, підступний сміх

• о-ххо-хо (おっほほ), хо-ххо-хо (ほっほほ) – зловтішний сміх

Отже, спираючись на основні положення, розглянувши нами в даній роботі, ми можемо зробити висновок, що дитяча ономапоетика своїми структурними критеріями, за винятком оказіоналізмів, відповідає структурним моделям мови-донора, але структури ОС дозволив виявити низку лексико-семантичних особливостей, що притаманні мові дитячої ономапоетики.

Підсумовуючи зазначимо, що ономапоетика сучасної дитячої японської мови, незважаючи на те, що основою її лексики є загальноповживані ОС, варіюється і утворює свою "дитячу ономапоетику". Очевидно, що вона орієнтується на формальні показники загальної ономапоетичної системи японської мови, проте має чималий ряд своїх особливостей, зокрема семантичних, які тісно пов'язані з її структурою і утворюють єдине поле для дослідження.

1. Кобелянська О. І. Японська ономапоетична лексика: лінгводидактичний аспект // Мовні і концептуальні картини світу. – 2009. – №27.
2. Кокуго то кокубунґаку. – Токіо, 1953. – № 1. 3. Конрад Н. И. Синтаксис японського мови. – М., 1937. 4. Поливанов Е. Д. По поводу "звукowych жестов" японського мови // Статті по общему языкознанию: избранные работы. – М., 1968. 5. Чиронов С. В. Ономапоетические слова в современном японском языке (Проблемы функционирования) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 2004. 6. Fukuda Hiroko. Jazz up your Japanese with onomatopoeia. – Kodansha, 2003. 7. Hinata Shigeo. Gion-go, gital-go-no yomihon jiten. – Tokyo, 1991. 8. Imai M. Expressing motion events through mimetics: An alternative way of motion lexicalization in Japanese. – Neijmegen, 2008. 9. Imai M., Kita S., Nagumo M., Okada H. Sound symbolism facilitates early verb learning // Cognition. – 2008. – Vol. 109. 10. Yasano Tsuruko, Kindaichi Haruhiko. Gion-go, gital-go jiten. – Tokyo, 1978. 11. 池田 仁人, 戸北 凱惟. A Study of the Expression of Cognitive Notice in Elementary School Children : The Function of Onomatopoeia in Life Environment Study// 理科教育研究. Vol. 45, №3. 12. 玉村文郎. 日本語の音象徴語の特徴とその教育//日本語教育. №68.

Надійшла до редакції 08.09.09

I. Дрига, канд. філол. наук, доц.

РЕДАКЦІЇ МОВИ КАРАМАНЛІЙСЬКИХ ПАМ'ЯТОК

З точки зору мовних особливостей та орфографії встановлено три редакції аналізованих караманлійських текстів: Венеція-Бухарест-Самсун; Стамбул-Афіни; приватні друкарні Греції. Найстарішими є венеціанська, бухарестська редакції, решта демонструє відмінні рішення стандартизації греко писемної турецької орфографії. Орфографія пам'яток відмінна, тоді як мова є гомогенною з поодинокими регіональними відмінностями.

From the point of the language peculiarities and spelling the Karamanli texts belong to the following three redactions: Venice – Bucharest – Samsoun; Istanbul – Athens, private Athens' printers. The Venice / Bucharest editions are the oldest spelling redactions, whereas other texts demonstrate several approaches to standardization of Turkish spelling in Greek letters. There are spelling differences between the texts but their language seems homogeneous, with only few regional elements.

Метою даної статті є відповідь на питання, чи становлять гомогенний масив з точки зору мови та орфографії караманлійські книги, друковані у різні часи та в різних місцях світу (караманлійською писемністю тут та надалі називатимемо тюркську писемність на основі грецької абетки християн – тюркофонів, що разом із мусульманами мешкали на території Османської імперії, у Північному Причорномор'ї та Західній Європі). Даній меті підпорядковано наступний ряд завдань: упорядкувати величезний масив доступних нам караманлійських текстів із огляду на їх мовну приналежність; надати першу спробу їх класифікації, тим самим зробити крок вперед щодо подальшої атрибуції караманлійських пам'яток із невідомим авторством, місцем та датою написання.

Як відомо, для того, щоб встановити діахронічний зв'язок між використовуваною в якості писемно-літературної турецькою мовою та розмовною мовою в даному регіоні, слід застосувати поетапний аналіз, поступово виокремлюючи як в мові писемних пам'яток, так і в місцевих говорах та говірках давньотюркські, загальноогузькі, західноогузькі та кипчакські складові, беручи при цьому до уваги цілий ряд таких лінгвістичних законів історичної граматики тюркських мов, якими є насамперед порівняно більший до категорій іменних частин мови динамізм історичного розвитку категорій дієслівного стану, способу, часу та особи тощо. Лише виявлені в результаті такого поетапного аналізу мовні особливості можна буде з повним правом вважати історичним доказом того, наскільки дотримано писемною стандарту в

тому або іншому писемному тексті, або ж ці особливості з'явилися внаслідок особистого вподобання, використання живого розмовного діалекту або мовного чуття автора чи то переписувача або редактора тексту.

Незважаючи на позірну смислову схожість визначень лінгвістичних термінів "писемна мова", "мовний стандарт" та "літературна мова", ототожнювати ці терміни, вивчаючи тюркські мови, що створили власні усно-розмовні традиції, які увійшли до історії літератури, такі мови, буде безперечно помилковим. Подібні терміни не лише не є синонімічними за значенням, але, при розгляді в історичній перспективі, поняття "літературності", "літературної мови" включає не лише мову писемних творів, але усі комунікативні форми існування мови. Протиставлення "літературності" відбувається до діалектів та просторіччя, при чому наголошується на зразковості, нормалізованості мови, що сприймається як "правильна" та обов'язкова, та наявності її сформованих функціональних стилів.

Саме тому мовний стандарт є сукупністю тенденцій мовного розвитку, властивих кожній історичній епосі та зумовлених історичними умовами, застосовуваними на практиці суспільством та в той же час являє собою вияв внутрішніх законів мовного розвитку [6, с.17]. Разом з тим, мовним стандартом прийнято вважати утворену внаслідок природного відбору єдність тенденцій мовного розвитку, оптимальних мовних компонентів та особливостей писемності, що пройшли випробування в процесі суспільних практик.